

Andrić Edit¹

A MAGYAR NYELV OKTATÁSA VAJDASÁGBAN

Abstract

The present paper focuses on Hungarian language education in Vojvodina. In order to fully understand the problems relating to Hungarian language education in this region, readers has to familiarize themselves with the criteria determining the status of Hungarian in Vojvodina. After the historical and statistical data presented in the introductory section of the paper, I next turn to the status of Hungarian in language education and discuss what characterizes teaching Hungarian as a first language, as a first language in a minority setting, as a second language and as a foreign language, respectively. I also address issues which influence the choice of the method of language teaching, its effectiveness and results, as well as the question of which teaching materials and methods one should select. Finally, I argue in favour of launching an international project with the aim of developing language courses with a similar content and involving similar methods, based on the characteristics of the target group of students. Such a project would also provide a platform for an exchange of experience between language educators at home and in neighbouring countries.

Keywords: *Vojvodina, Hungarian language, second language, foreign language*

Kulcsszavak: *Vajdaság, magyar nyelv, második nyelv, idegen nyelv*

1. A magyar nyelv státusa

A magyar nyelv tanításának történetében Szerbiában, s azon belül Vajdaságban, egymástól jól elkülönülő szakaszokat, fázisokat és szinteket lehet megkülönböztetni. Mindez összefügg a demográfiai változásokkal, a lakosság migrációs mozgásaival. Vajdaság Autonóm Tartomány többnemzetiségű közösségnek számít, ahol 27 különféle etnikum él együtt.

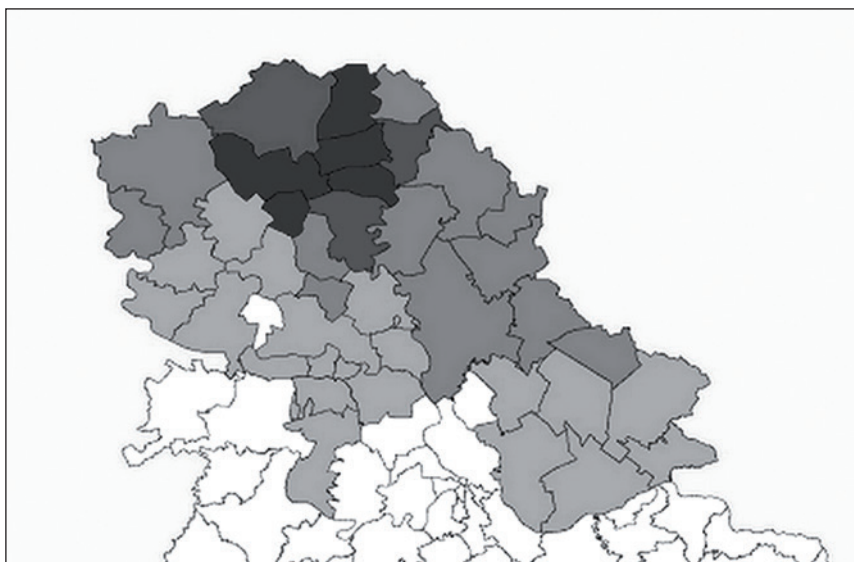
Szerbia lakosainak száma a legutóbbi, 2011-es népszámlálás szerint 7 186 862, ebből a többségi szerb nemzet száma 5 988 150, a legnépesebb nemzeti kisebbség pedig a 253 899 létszámú magyar. Közülük a legtöbben, 251 136-an a Vajdaságban élnek (99,18 %), a többi magyar nemzetiségű polgár Belgrádban, (1810 – 0,11%), illetve Szerbia szűkebb területén (953 – 0,05 %) él.

1 Andrić Edit PhD, Újvidéki Egyetem, BTK, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék; andrice@ff.uns.ac.rs

Körzetenként az alábbiak szerint alakul a magyarok száma Vajdaságban:

Körzet	A lakosok száma	Százalékuk
Észak-Bácska	76 262	30,37 %
Észak-Bánát	68 915	27,45 %
Dél-Bácska	47 850	19,06 %
Közép-Bánát	23 550	9,37 %
Nyugat-Bácska	17 576	6,99 %
Dél-Bánát	13 194	5,26 %
Szerémség	3 789	1,50 %
Vajdaság	251.136	100 %

Ugyanez még jobban látható az alábbi térképen, ahol az árnyalat intenzitása a magyar népesség fokát szemlélteti, amiből látható, hogy az észak-bácskai és észak-bánási területen él a legtöbb magyar.

Vajdaság magyar lakosságának területi megoszlása²

² A képet a 2011-es népszámlálási adatokat foglalkozó publikációból (Ђурић et al. 2014) kölcsönöztem.

Azonban nem mindig ilyen kép uralkodott tájainkon. A történelem során nagyméretű népmozgások játszódtak itt le, s a nemzetiségi összetétel is ennek függvényében alakult. Az első világháború befejezéséig, az OMM széthullásáig az állam-, és a hivatalos nyelv a Vajdaságban is a magyar volt, s az akkori nemzetiségek tagjainak kellett elsajátítaniuk azt, amennyiben érvényesülni akartak. A versailles-i békeszerződéssel az államalkotó magyarok nemzeti kisebbséggé váltak, s kénytelenek voltak alkalmazkodni az új viszonyokhoz. Az alábbi táblázat a magyarok részarányát mutatja az összlakosság számához viszonyítva az egyes Vajdasági településeken a XIX. század végétől napjainkig.

település/év	1880	1941	1971	1991	2002	2011
Újvidék	26,7 %	50,4 %	16,0 %	8,8 %	6,0 %	3,88 %
Szabadka	51,3 %	60,1 %	48,7 %	39,6 %	35,0 %	35,65 %
Zenta	88,2 %	91,7 %	83,3 %	78,3 %	78,1 %	79,09 %
Magyarkanizsa	95,5 %	97,0 %	91,1 %	88,2 %	86,5 %	85,13 %
Topolya	97,3 %	95,0 %	81,8 %	66,9 %	60,9 %	57,94 %
Zombor	14,3 %	36,0 %	16,3 %	9,7 %	7,2 %	11,49 %
Temerin	86,0 %	91,2 %	73,5 %	55,6 %	42,6 %	26,37 %
Vajdaság	72,0 %	79,0 %	58,67 %	16,85 %	14,28 %	13,0%

Amennyiben csak a két utóbbi népszámlálás adatait vetjük össze, megállapíthatjuk, hogy a 2002-es viszonyokhoz képest ma Szerbiában 4,15 százalékkal kisebb a lakosok száma. Még az is kiderül, hogy számszerűleg a legnagyobb fogyás a szerbeknél tapasztalható (224 683 fővel vannak kevesebben), de ha a százalékokban kifejezett csökkenést vesszük szemügyre, akkor az a magyarság körében volt a legszámottevőbb: 13,5 százalékos (számokban ez kb. 40 ezer magyar polgárt tesz ki).

A jelenlegi állapot a fenti településeken az alábbi képet mutatja:

település	összesen	szerb		magyar	
		szám	%	szám	%
Szabadka	141 544	38254	27,02	50 469	35,65
Újvidék	341 625	269 117	78,77	13 272	3,88
Zenta	23 316	2533	10,86	18 441	79,09
Magyarkanizsa	25 343	1830	7,22	21 576	85,13
Topolya	33 321	9830	29,50	19307	57,94
Zombor	85 903	54 370	63,29	9874	11,49
Temerin	28 287	19 112	67,56	7460	26,37

Ennek függvényében változott a lakosság kétnyelvűségének jellege, a magyar nyelv státusa és a nyelv tanulásához való viszony is. Mindaddig, amíg a magyarok részaránya az összlakosságban nagyobb volt, különösen a második világháborút követő időszakban, igény mutatkozott arra, hogy a szerb lakosság is elsajátítsa a magyar nyelvet, mint ahogyan azt a magyarok tették a hivatalos szerb nyelvvel. Mivel a múlt század utolsó évtizedéig a magyarok nemzetiségnek számítottak, a magyart környezeti nyelvként tanították a túlnyomóan magyarlakta területeken, mint ahogyan a magyarok is megtanulták társadalmi környezetük nyelvét, a szerbet. Ez a nyelvtanulás akkor, érdekes módon, nem is ütközött nagyobb akadályokba, mert a gyerekek szinte játszadózva, játék közben sajátították el egymás nyelvét. Utána pedig, iskolás korokban természetes volt, hogy fakultatív órákon továbbfejlesszék nyelvi kompetenciájukat, s a szerb szülők szívesen írtatták be gyerekeiket ezekre a foglalkozásokra. Nem számított ritkaságnak az a szerb orvos, ügyvéd, tanár, tisztviselő, aki folyékonyan beszélt magyarul. Tehát kívánatos volt, hogy a magasabb képzettséggel rendelkező szakemberek mindkét nyelven meg tudják értetni magukat. Mindez a testvériséget és egységet hangoztató ideológiai propagáló szocialista időszakban volt így.

Ezután következik a nacionalista eszméket lobogtató periódus, amely nemcsak Szerbiára, hanem az egész Balkán-félszigetre és Délkelet-Európára egyaránt jellemző. A nemzeti öntudat ébredése itt a radikális nézeteket valló őshonos, valamint a háború elől menekülő bevándorolt lakosság hatására kerekedett felül. A terület demográfiai képe nagymértékben megváltozott, a magyarok a nemzetiségi státusból mindinkább nemzeti kisebbséggé váltak a Vajdaságban, s a tartomány településeinek többségében is. A nyolcvanas évek második felétől már nagyon kevés iskolában szervezték meg a környezetnyelvi órákat.

Mindaddig, amíg a magyar nyelvet Vajdaságszerte mindenütt a társadalmi környezet nyelvként lehetett tanulni, a magyar idegen nyelvként való oktatása nem volt lehetséges. Az volt az indoklás, hogy itt, Vajdaságban a magyar nem számít idegen nyelvnek. Kb. egy évtizeddel ezelőtt azonban már ez is megváltozott. Tehát így jutottunk el lassan a környezeti nyelvtől az idegen nyelvig.

2. A magyar nyelv oktatásának formái

A magyar nyelvet ma Vajdaságban intézményesen különböző formákban oktatják:

- anyanyelvként,
- anyanyelvápolásként,
- környezetnyelvként,
- idegen nyelvként.

2.1. Anyanyelv

A magyaroknak, akárcsak a többi nemzeti kisebbségnek Szerbiában, jóllehet létszámuk az utóbbi négy évtizedben rohamosan csökkent, megadatott az a jog, hogy általános és középfokú tanulmányaikat anyanyelvükön folytassák. Sőt, még egyes egyetemi karokon is tanulhatnak magyarul. Az más kérdés, hogy mindig él-e ezzel a lehetőséggel a vajdasági magyar diák. A szülők sokszor, különösen a heterogénebb vidékeken, úgy döntenek, hogy a gyereket későbbi érvényesülése érdekében szerb osztályba íratják.

2.2. Anyanyelvápolás

Azoknak a magyar tanulóknak, akik szerb tannyelvű iskolába járnak, amennyiben arra a szülők igényt tartanak, az iskolák még kisszámú érdeklődő esetében is megszervezik a fakultatív anyanyelvápolási órákat. Leginkább a vegyes házasságban született gyerekek vesznek részt az ilyen oktatásban. Itt a diákok fejleszthetik anyanyelvi kompetenciájukat és megismerkednek a nemzeti kultúra alapjaival is. Tehát az anyanyelv megőrzésének és továbbfejlesztésének hatékony megvalósítására adottak a feltételek, csak hogy mind kevesebb a magyar gyerek, aki ezt igénybe veheti, mivel a politikai viszonyok és a gazdasági helyzet sok fiataalt arra kényszerített, hogy elhagyja hazáját. 2003 óta a Tankönyvkiadó egy tankönyvsorozatot jelentet meg az anyanyelvápolás oktatására, eddig az általános iskolák 1., 2., és 3. osztály számára készült könyvek láttak napvilágot, a 4. és 5. osztályos tankönyvek elkészítése folyamatban van. Ebből is látható, hogy ez a fajta foglalkozás milyen jelentőséggel bír tájainkon.

2.3. Környezetnyelv

Az intézményes magyartanulás következő formája a magyarnak, mint a társadalmi környezet nyelvének az oktatása, amely a legjobb módját képezi a bilaterális, kétoldalú kétnyelvűség kifejlesztésére. Ez a tárgy az olyan szerb és egyéb nemzetiségű tanulóké, akik homogén magyarlakta környezetben élnek, és akik nap mint nap érintkezésbe kerülnek a magyar nyelvvel, ezért meg szeretnék azt tanulni. A multikulturális közösségekben a nemzetek és nemzetiségek nyelvének kölcsönös elsajátítása hozzájárul a kölcsönös megismeréshez és megértéshez. S hogy ezek nem pusztán elcsépeelt szavak, láthattuk a múlt század második felében, amikor minden olyan vajdasági iskola megszervezte a fakultatív nyelvtanulást, ahol az oktatás az államnyelven kívül még valamilyen nemzetiségi nyelven is folyt. Abban az időben a szerb szülők attitűdje is más volt: szívesen írátták be gyerekeiket ezekre az órákra, ahol a diákok inkább játszadozva fejlesztették tovább nyelvi kompetenciájukat. A nyolcvanas évek második felében azonban már nagyon kevés iskolában lehetett környezetnyelvként tanulni a magyart. A kilencvenes évek elejétől pedig, az anyanyelvi oktatást leszámítva, szervezett módon nem lehetett magyarul tanulni az iskolákban. Ez sajnos nem egyirányú folyamat volt,

mert egyfajta hallgatólagos ellenreakciót váltott ki a homogénebb magyarlakta területeken a szerb nyelv tanulása iránt. Az államnyelv egy bizonyos szintű elsajátítása mindig kötelező volt, az iskolaprogram megkövetelte a nemzeti kisebbségi osztályokban a kétórás szerb foglalkozást hetente, de ezeket az órákat leginkább magyar anyanyelvű tanítók, tanárok tartották, jobbik esetben más szakos szerb anyanyelvű tanár, aki a nyelvtanhoz csak annyit értett, amennyi általános iskolában „ráragadt”, s ha rendelkezett is alaposabb grammatikai felkészültséggel, módszertani ismeretek hiányában nem tudta tudását megfelelő módon diákjainak átadni. A magyar tanulók nem érzik annak szükségét, hogy megtanulják a hivatalos nyelvet, mert mikroközösségükben szépen boldogulnak anyanyelvükkel, s csak később merülnek fel gondok, amikor szűkebb környezetükből kimozdulva, Dél-Bácskában vagy Szerbiában szeretnék folytatni tanulmányaikat éspedig olyan szakon, ahol nem biztosított a magyar tannyelvű oktatás. Ezek a fiatalok arra kényszerülnek, hogy a szűkös választék egyike mellett döntsenek, vagy pedig Magyarországon tanuljanak tovább.

2.4. Idegen nyelv

A magyar mint idegen nyelv állami intézmények keretében történő oktatása Vajdaságban nem volt lehetséges egészen a XXI. századig. Csak az utóbbi évtizedben került be a magyar az idegen nyelveket tartalmazó ún. kosárba az egyetemi programokban, csak újabban lehet a BTK-n is kötelezően választható idegen nyelvként felvenni azt, s ezzel a magyar lassan a környezeti nyelv státusát elveszítve átminősül idegen nyelvnek. Mintegy nyolcvan kilométerrel délebbre viszont, Belgrádban már két évtizede külön Hungarológiai Szak létezik, ahol a magyart idegen nyelvként tanulják a hallgatók.

3. Intézmények, ahol magyar nyelvoktatás folyik

3.1. Állami óvodák

A multikulturalizmus szellemében és a kétnyelvűség megteremtése érdekében a homogénebb magyarlakta települések óvodáiban (Óbecse, Péterréve, Szabadka, Kishegyes, Csóka, Zenta, Szilágyi, Doroszló, Kupuszina) a Mikes Melánia vezette projektum által kidolgozott program keretében a szerb csoportos gyerekek körében magyar nyelvű foglalkozásokat vezettek be. „A gyerekek oldott hangulatban, változatos és érdekes tevékenységi formák keretében, az anyanyelvi ismeretekre épülő és érdeklődési körüknek megfelelő témájú tevékenységek során a kommunikatív-tapasztalati módszer alkalmazásával ismerkednek az új nyelvvel” (Bálizs 2016: 15) állítja Bálizs Jutka óvodapedagógus, a projektum egyik egyik megvalósítója.

3.2. Iskolák

Némely általános iskolákban az anyanyelvű magyar oktatás mellett, kötelezően választható tárgyként³ megszervezik a magyar nyelv oktatását, de van ahol még fakultatív órákon is lehet magyarul tanulni. S bár a tanterveket már évekkkel ezelőtt kidolgoztuk ezekre a tárgyakra, azok még mindig valahol a tartományi Pedagógiai Intézet fiókjaiban porosodnak, s a tanárok magukra vannak hagyatva a tanítás tartalmát és módszerét illetően.

3.3. Egyetemi képzés

A magyar nyelvnek egyetemi szintű oktatása Szerbiában három karon valósul meg: az újvidéki Bölcsészettudományi, a szabadkai székhelyű Magyar Tannyelvű Tanítóképző Karon (MTTK) és a belgrádi Filológiai Karon. S bár három, földrajzilag is aránylag közeli központról van szó, a magyar nyelvtanítás formái és annak státusa azokon nagymértékben különbözik. A BTK-n 1959 óta különböző szervezeti transzformációkon átesve, de folyamatosan működik a Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék, ahol a magyar nyelvet anyanyelvként tanulmányozhatják a diákok, és ahol magyar tanári oklevélre tehetnek szert.

Ezenkívül, létezik a Karon még egy sajátos tanszék, amely a térségre nézve nagyon fontosnak mondható, ez a szerb nyelvi tanszék a nemzeti kisebbségek részére. Itt ugyanis olyan szerb nyelvszakos tanárokat képeznek, akik a nemzeti kisebbségi osztályokban tanítják tartományszerte a szerb nyelvet. A tanszak hallgatói a magyar vagy a szlovák nyelv/nyelvtan tanulása mellett dönthetnek, a magyart minden évben kb. 15-en választják. A legújabb akkreditáció szerint, a 2015–16-os tanévtől tanulmányaik első két évében lektori órákat hallgatnak, ahol alapvető magyar nyelvtudásra tesznek szert. Erre épül majd harmad és negyedéven az alapos nyelvtani ismeretek elsajátítása, azzal a céllal, hogy megismerkedjenek leendő diákjaik anyanyelvének nyelvtanával, különös tekintettel a magyar és szerb között fennálló tipológiai és geneológiai különbségekre. Minderre azért van szükség, hogy előre tudják, milyen nehézségekbe fog ütközni egy-egy módszeres egység elsajátítása, és hogy ezeket a nehézségeket hogyan lehet a legmegfelelőbb módon legyőzni és a legkönnyebben kiküszöbölni.

A Karon egyébként összesen 18 tanszék működik, minden tanszék tanrendjében szerepel legalább egy idegen nyelv, közöttük az utóbbi néhány évben a magyar is. Minden évben 30 fős kezdő csoporttal indul a magyar mint idegen nyelv oktatása.

3 Rendszerint a nemzetiségek nyelve, a hitoktatás és az informatika szerepel a választandó tárgyak között.

3.4. Nyelviskolák, civil szervezetek

Vajdaságszerte több mint két évtizede léteznek olyan magán nyelviskolák, ahol magyarul is lehet tanulni. Még a gazdasági embargó idején, amelynek a kilencvenes években Jugoszlávia ki volt téve, arra kényszerítette a vállalkozókat, üzletembereket, hogy Magyarországon nyissanak céget, vagy pedig a már meglévő magyar vállalatokkal vegyék fel a kapcsolatot, és rajtuk keresztül tartsák fenn működésüket. A magyar nyelv tanulásának igénye a kényszerhelyzetből adódóan megsokszorozódott. Az állami intézményes oktatásban bekövetkezett hiányt a magán nyelviskolák igyekeztek pótolni. Sajnos, az eredmény több oknál fogva nagyon gyöngye volt. Egyrészt az oktatásban részt vevő nem megfelelő káderek, valamint az alkalmazott módszerek, másrészt viszont a felnőttkori nyelvtanulás objektív nehézségei miatt. A cégtulajdonosok rájöttek, hogy sokkal egyszerűbb ha fordítót alkalmaznak, vagy pedig magyar anyanyelvű szakembert vesznek fel munkaviszonyba. A helyzet időközben nem sokat változott, egyedül az érdeklődés indíttatása más, manapság a célcsoportot a magyar állampolgárság megszerzését igénylő polgárok képezik. A nyelviskolák többségében továbbra is nem megfelelő szintű magyar nyelvtanulással és módszertani képzettséggel rendelkező személyek tanítanak, ezért az eredmény enyhén szólva vitatott. A különféle iskolák azzal hitegetik a naiv érdeklődőket, hogy 20 tanóra keretében elsajátíttatják velük a magyar nyelvet, olyannyira, hogy sikeresen helytálljanak az állampolgársági igénylés keretében történő konzulátusi beszélgetésen. Csakhamar azonban csalódottan állapítják meg, hogy ez a hitegetés alaptalan, és rezignáltan arra a következtetésre jutnak, hogy a magyar nyelvet nem lehet elsajátítani, ezért vagy lemondanak szándékukról, vagy pedig más megoldás után kutatnak.

3.5. Magyar Nyelvi Központ

Magyar Nyelvi Központ – A magán nyelviskolákban csalódott nyelvtanulók egy része a Magyar Nyelvi Központot keresi fel. 2013 tavaszán ugyanis, életet leheltünk az újvidéki BTK Magyar Tanszéke alapszabályában addig csak formálisan létező Magyar Nyelvi Központba, és pedig két okból kifolyólag: egyrészt a Kar sugallatára, hogy piacgazdálkodást kell folytatnunk, pénzt szerezni a Karnak, másrészt az érdeklődők nyomásának engedve. A Központ elsődleges célja a tanfolyamok megszervezése a polgárok részére, de más tevékenységet is folytat⁴. Először a közös európai referenciakeret tiszteletben tartásával kidolgoztuk a kurzusok tanmenetét, majd beindítottuk a tanfolyamokat. Azoknak, akiket kizárólag a magyar állampolgárság megszerzése motivál, beiratkozás-kor azt javasoljuk, hogy mindennapos magánórákat vegyenek, mert csak így tudják rövid idő alatt elsajátítani az alapokat. Mi csak fokozatosan haladunk, mert a tapasz-

⁴ Terminológiai konzultációs órákat szervez a Kar más tanszékein szerb nyelven tanuló magyar anyanyelvű diákoknak, a magyar kultúrát igyekszik terjeszteni, fordítási és lektorálási teendőket is ellát stb.

talat azt mutatja, hogy a maradandó tudás feltétele az alaposság és a megszerzett ismeretek automatizmusig való begyakorlása. Az elmúlt négy iskolaévben összesen hét A1-es, öt A2-es, és három B1-es szintű tanfolyamot szerveztünk, eddig pontosan 100-an vizsgáltak sikeresen a megfelelő kurzusok befejeztével. Tanulóink többsége szerb anyanyelvű, de vannak közöttük szlovák, rutén, román nemzetiségűek is, a Karon dolgozó idegen lektorok és a nálunk doktori tanulmányaikat folytató külföldi diákok is.

4. Tankönyvek, taneszközök

Az egyedüli tankönyv, amely tájainkon a szerb nyelvtanulóknak készült, sokáig a Juhász Géza és Kovács János szerzőpáros *Lako i brzo mađarski*⁵ című öt kiadást is (1962, 1966, 1975, 1979, 1995) megélt kiadvány volt. Hiánypótló tankönyv volt ez a hatvanas, hetvenes években. A koncepciója nagyon jónak tűnik, mert minden leckét rövid szerb nyelvű nyelvtani tájékoztató, és szöszedet kísért, s tegyük még hozzá azt is, hogy a szerzők igyekeztek helyi jellegű tartalmakra építeni a nyelvtanulást (Újvidék nevezetességeiről szólnak az olvasmányok, a hazai sportklubok mérkőzését tárgyalják stb). Azonban, komoly hiányosságai is vannak: az olvasmányok túl nehéznek bizonyultak és a nyelvtani egységek feldolgozása sem követ semmilyen módszerességet (az összesen 30 leckéből álló könyv első leckéjében a főnév többes számának képzése szerepel, a másodikban a melléknév fokozása, a harmadikban pedig már a teljes igeragozás, beleértve az alanyi és a tárgyas ragozást is, a hatodik leckében pedig már a birtokos szerkezeteket dolgozza fel). Időközben a tartalmak is teljesen elavultak, mert pl. már nem gyártanak bizonyos termékeket, amelyek előfordulnak az olvasmányokban, tejcsarnokok is csak elvétve léteznek még, borbélyhoz sem igen járnak manapság az urak.

Időközben Magyarországon egy sor tankönyvcsomag is megjelent⁶. Ezek valamivel fokozatosabban vezetik be a nyelvtani tudnivalókat, de itt a tartalmak azok, amelyekkel nem tudnak azonosulni az itteni nyelvtanulók. Jó az, ha megismerkedhetnek Magyarország földrajzi fekvésével, Budapest vagy Debrecen nevezetességeivel és a magyar kultúra elemeivel, de nem az első órákon, amikor a hangsúlynak a kapcsolat-teremtésen és az alapvető kommunikációs szituációk elsajátításán kell lennie. Ezenkívül az ilyen tankönyvek nem egy meghatározott anyanyelvű tanuló felől közelítenek, hanem bárkinek szólnak, aki magyarul szeretne tanulni, (legyen az angol, francia, japán, kínai). Nyelvtani magyarázatok nincsenek, csak rendszerező táblázatok, ezért a diák vagy megérti vagy nem, hogy mire vonatkoznak. Sem szójegyzék, sem szómagyarázat nincs bennük. Talán ez a többi világnyelv viszonylatában nem olyan nagy gond, mert vannak jó kétnyelvű szótárak, de akkor is előzőleg meg kell állapítani a szótári tövet

5 A cím jelentése: 'könnyen és gyorsan magyarul'.

6 Halló, itt Magyarország I–II., Akadémiai Kiadó; *Hungarolingua*, Debreceni Egyetem; *Itt magyarul beszélnek*, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2000; *Magyar Mozaik*, Akadémiai Kiadó; *MagyarOK*, Pécsi Tudományegyetem, 2013; *Jó szórakozást magyarul*, Molilla Könyvkiadó KFT, 2004; *Lépésenként magyarul I–II*, Szegedi Tudományegyetem, 2004.

ahhoz, hogy meg tudják keresni a jelentésüket. S ezt még tovább bonyolítja a többjelentésű szavak tömege. Az említett tankönyvek kiválóak azok számára, akik Magyarországon tanulnak magyarul, mert az ingerdús környezet az említett hiányosságokat pótolja, csak hogy a szerbek leginkább itt, a Vajdaságban próbálkoznak a nyelv elsajátításával, nincs módjukban, hosszabb ideig Magyarországon tartózkodni.

Három évvel ezelőtt a szerbiai Magyar Nemzeti Tanács kezdeményezésére sor került egy újabb szerbeknek szóló magyar nyelvkönyv megjelentetésére a Vajdaságban, *Szia! Jó napot! Viszlát!* címmel. Az első két kiadás példányszáma gyorsan elkelt, ami azt jelenti, hogy valóban szükség volt egy ilyen vállalkozásra. Elkészítéséhez a Balassi Intézet sugallatára felkeresett magyarországi szerzőpáros (Gyöngyösi Livia és Hetesy Bálint) már meglévő tankönyve szolgált alapul, ezt dolgoztuk át, láttuk el szerb nyelven írt nyelvtani magyarázatokkal, javítottunk a gyakorlatokon, kisebb módosításokat eszközöltünk az olvasmányok szövegén, és szójegyzéket is készítettünk hozzá. Ez a tankönyv lépésről-lépésre halad, teljes mértékben a kommunikatív módszert tartja tiszteletben. A tanulóknak kezdetben nagyobb a sikerélményük, hisz néhány óra után már be tudnak mutatkozni, és el tudják mondani az alapvető információkat magukról. Mivel azonban már egy meglévő kiadványt kellett adaptálni az itteni szükségletekhez, nem sokat változtathattunk a tartalmakon, de tegyük ehhez hozzá, hogy minden könyvnek és módszernek vannak előnyei és hiányosságai, amelyek a gyakorlati alkalmazásuk révén derülnek ki. Ezért a Magyar Nyelvi Központban folyamatban van egy saját fejlesztésű tankönyvsorozat elkészítése, valamint szükségesnek tartjuk az elektronikus taneszközök kidolgozását is, amiben nagy segítségünkre lehet az anyaországi intézményekkel, valamint a környező szláv nyelvterületen működő központokkal való együttműködés kialakítása.

5. A magyar mint idegen nyelv tanítása – vajdasági tapasztalatok

A nyelvtanítás megközelítési módjának és munkamódszerének kiválasztását, elsősorban a hallgatói célcsoport határozza meg. Függetlenül:

- a tanulók korosztályától,
- a konkrét környezet nemzetiségi összetételétől (hogy a homogén magyar lakta környezetben nap mint nap érintkezésbe kerülnek a magyar nyelvvel, vagy a magyar teljesen idegen nyelvnek számít),
- a diákok képzettségétől, foglalkozásától,
- az anyanyelvi nyelvtani ismeretek fokától⁷,
- a motivációs tényezőktől,
- az elérni kívánt céltől.

⁷ Azoknál, akiknek van némi nyelvészeti előtudásuk, a kontrasztív módszert részesítjük előnyben, különös tekintettel a szerb és a magyar nyelv között észlelhető hasonlóságokra és eltérésekre.

Az alábbiakban nagy vonalakban összefoglalom három évtizedes nyelvoktatói tapasztalataimat.

Mindjárt a nyelvtanulás elején, a bevezető órán nagyon fontos tudatosítani a tanulóknak, hogy melyek a két nyelv közös vonásai, milyen hasonló jellemzőkkel rendelkeznek, és miben nyilvánulnak meg az eltérések.

Kezdetben nagy hangsúlyt kell fektetni a magyar hangok ismertetésére, bemutatására (különböző technikákkal kell szemléltetni a hangképző szervek pozícióját az egyes hangok ejtésekor), majd amikor tudatosodnak a különbségek, sok gondot kell fordítani ejtésük begyakoroltatására. Az olyan szerb tanuló számára, aki előzőleg sohasem tartózkodott magyar környezetben, akinek tehát teljesen idegen a magyar, kevésbé okoz gondot például a magas hangrendű labiális **ö** és **ü** hang, mert érzékeli másságukat és felismerik őket (egyedüli gond kezdetben az ejtésük, de ha kellő figyelmet fordítunk a begyakorlásukra, csakhamar elsajátítják őket), sokkal nagyobb problémát okoz az **a** és **o**, illetve az **i** és az **é** hangok megkülönböztetése. Ezeknek a magánhangzópároknak az artikulációja ugyanis közel esik egymáshoz, ezért előbb a percepcióra kell törekedni, a közöttük levő különbségek érzékeltetésére és csak utána az elsajátíttatásukra, ejtésük gyakoroltatására.

Bármennyire is gúnyolódtak valaha azokkal a módszerekkel, amelyek a mondókák, nyelvtörők imitatív tanítását szorgalmazták a felnőtt nyelvoktatás során is, azok igenis hasznosnak bizonyultak. A Központban hasonló magánhangzókat tartalmazó értelmes szavakból összeállított feladatok formájában gyakoroltatjuk az ejtést a kezdő kurzus első hónapjában. A jelöltek nagyon hasznosnak tartják az ilyen ejtésgyakorlatokat és igénylik őket. Külön figyelmet szentelünk a rövid és hosszú magán- és mássalhangzók fontosságának tudatosítására, párhuzamba állítva ezt a szerb akcentusok jelentésmegkülönböztető jelenségével.

A nyelvtani ismereteket csak fokozatosan lehet bevezetni, a könnyebbtől a nehezebb kategóriák, az ismerttől az ismeretlen felé haladva. Ez különösen azért fontos, mert a tanulók többsége nem filológiai beállítottságú, még az anyanyelvükön sem ismerik a szabályokat és a nyelvészeti terminológiát (az alany, állítmány, tárgy, jelző stb. fogalmát). A tapasztalat például azt mutatja, hogy a szerb tanulók számára könnyebb, amennyiben előbb a tárgyragot sajátítják el, s csak utána a főnév többesszámának jelét, egyrészt mert a kommunikáció kezdeti fázisában sokkal gyakoribb a tárgy használata, mint a többes számé (tekintettel arra, hogy a számnév után a főnév egyes számban áll), másrészt az ejtéskönnyítő magánhangzó használata szempontjából is könnyebb a tárgyrag, mivel kevesebb kivétel van.

A személyragok elsajátíttatását is fokozatosan kell bevezetni, előbb a szituációs gyakorlatok során gyakrabban használatos és kevesebb gondot okozó első és második személyű igeragot, majd az első és második személyű birtokjeleket, s csak amikor már azokat begyakorolták, kerülhet sor a harmadik személy bevezetésére is. A többes szám aránylag későn kerül terítékre.

Amennyiben a csoportunk tagjai főleg nyelvészeti előtudással rendelkező filológiai érdeklődésűek, a kommunikatív mellett a kontrasztív módszert részesítjük előnyben, különös tekintettel a szerb és a magyar nyelv között észlelhető hasonlóságokra és eltérésekre. A kontrasztív nyelvészeti elemzések hozadéka, a külső nézőpont bevonása

az oktatásba sokszor nagyon hasznos tud lenni, megkönnyíti a jelenségek megértését és memorizálását.

A nyelv elsajátításának nehézségei a nyelvtanulás minden fázisában jelen vannak, kezdetben a hangok helyes kiejtése körül jelentkeznek gondok, később a magyar nyelv agglutináló jellegével kapcsolatos problémák merülnek fel. Különösen azok a jelenségek okoznak gondot, amelyek a szerb nyelvben nem léteznek, mint pl. a határozottság kérdése, a birtokragok, az alanyi és tárgyias ragozás, a kettős jelöltség (pl. a birtokviszonynál) az irányhármasság következetes alkalmazása, az egyes viszonyok kifejezésének szintetizáló volta, a szórend, a vonzatok stb. A szókészlet elsajátítása is nagyobb erőfeszítést igényel a hallgatók részéről, mert a nemzetközi idegen szavakon kívül minden kifejezés ismeretlen számukra. Még ami hasonlónak tűnik, az sem ugyanaz: a magyar nyelvnek ugyanis megvan a saját módja az idegen szavak tükröztetésére, a kölcsönzésre, amelyet tiszteletben kell tartanunk.

Ami a tartalmakat illeti, a kommunikáció megteremtésére, az alapvető információk elmondására irányuló ismeretek elsajátítása után kerülhet csak sor a többi mindennapi szituációkat tartalmazó szövegekre.

Elsősorban olyan témákat kell feldolgozni, amelyek közel állnak a tanulókhhoz. Az lenne a legjobb, ha minden oktató a saját konkrét célcsoportjához kötné az orientációs ismeretek elsajátítását. Pl. miután a diákok megismerik a helyviszonyragokat és a mozgást kifejező igekötős igéket, saját városuk térképén gyakoroltathatják velük a tájékozódást, azt, hogy hogyan lehet eljutni egyik pontról a másikra. Később már térkép nélkül is megy a dolog, mert általában nem a formára, hanem a tartalomra kell figyelniük. Ezzel tanulásuk hasznosítása sokkal átláthatóbb és növekszik motivációjuk.

Sok olyan kommunikációs gyakorlatot kell végeztetni, amelyeket az oktató az általuk ismert éttermekbe, boltokba, üzletközpontokba helyez el. A szituációkat úgy választja meg, hogy a megadott keretekben forogva beszélgeti a diákokat, vissza-visszatérve közben annak magyarázásához, hogy a már elsajátított nyelvtani kategóriákat hogyan kell alkalmazni, pl. mikor használunk alanyi és tárgyias ragozást, személytelen szerkezeteket, mikor milyen birtokos szerkezetet használunk, rámutatni a magyar nyelv nyújtotta szintetizáló jellegre stb.

A konkrét csoport összetételétől függően, a tanulókat közelebről érintő élethelyzetekkel kapcsolatban kezdetben a tanár állítson össze rövidebb szövegeket, majd utána a diákokkal írasson házi feladat formájában rövid fogalmazást, amit az órán megbeszélnek. Fontos az élménydús foglalkozás, mert csak így látják értelmét a további tanulásnak.

Az órákat helyi jellegű művelődési tartalmakkal is gazdagítani kell, vajdasági magyar írókat, művészeket bemutatni nagyon röviden (jó alkalom erre, ha valaki olyan utcában lakik, amelyet egy híres magyar személyiségről neveztek el), magyar nyelvű (kezdetben szerb feliratozású) színdarabok megtekintését is meg lehet szervezni, amennyiben erre mód van. Előbb ismertetni kell a darabot, hogy meg tudják érteni, majd utána pár mondatban összefoglalni az élményeket.

Mi a Központban magyar étel- és italkülönlegességeket szolgálunk fel minden bizonyítványosztási ünnepségen, amikor a diákok megismerkednek a tankönyvben, illetve az órákon említett, reális számba menő specialitásokkal, melyek különben ismeretlenek számukra: Túró Rudi, gyümölcsleves, kürtőskalács, Pick-szalámi, Karaván sajt,

somlói galuska, bejgli stb. Újabban magyar cukrászdába is elvisszük őket, hogy konkrét, életszerű környezetben bizonyítsák, hogyan tudják magyarul kommunikálva feltalálni magukat a mindennapi szituációkban.

Nagyon fontos tehát az előadó szabadsága, aki a konkrét csoporthoz igazítja a tartalmakat, s kreatív módon egészíti ki a tankönyv nyújtotta ismereteket.

A magyar mint idegen nyelv tanulása iránti érdeklődés fokozása érdekében intenzívebbé kellene tenni kapcsolatainkat a magyarországi egyetemi központokkal és intézetekkel.

6. Összegzés

Nyilvánvaló, hogy a magyar nyelv tanításának formáit és módszereit a különböző, sajátos nyelvtanulási körülményekhez mérten kell alakítani. Azonban a decemberi budapesti konferencián kiderült, hogy a magyarnak a környező, többnyire szláv nyelvterületen történő oktatásában hasonló problémák merülnek fel: nincs a szóban forgó nyelvek felől közelítő (egy kicsit kontrasztív, külső nézőpontot figyelembe vevő) megfelelő tanterv, nincs elég tanár, aki idegennyelv-tanítási módszertani felkészültséggel rendelkezik (hiányzik a szakmai háttér, a tanárok továbbképzése), nincsenek a nyelvtanulókhöz szabott, korszerű tartalmakat felölelő tankönyvek és más oktatási segédletek. Ezért szükségesnek tartom egy nemzetközi regionális, az anyaországi intézményeket és a környező országokban működő központokat is felölelő projektum beindítását, amelynek keretében a felmerülő kérdéseket meg lehetne vitatni. Az együttműködés keretét nyújtana egy közös módszertani koncepció, tantervvázlat és tankönyvcsomag-javaslat kidolgozására, amely tiszteletben tartana különböző kritériumokat, mint pl. a célcsoportok korosztálya, a konkrét társadalmi környezet demográfiai jellemzői stb, s nem utolsósorban a tapasztalatcserére is módot adna. Ezek a keretek, javaslatok, vázlatok aztán alapul szolgálhatnának a különböző országokhoz igazodó, konkrét tartalmakkal feltöltött koncepciók kidolgozására, és a tanári továbbképzések megszervezésére. Úgy gondolom, hogy közösen, megosztva a tapasztalatokat vonzóbbá és sikeresebbé tudjuk tenni a magyar mint idegen nyelv tanítását.

Irodalom

Bálizs Jutka 2015. Az interkulturalizmus fejlesztése óvodáskorú gyermekeknél. *Interkulturalitás az oktatásban*. Újvidék: Vajdasági Pedagógiai Intézet, Nemzetközi konferencia – rezümékötet,

Ђурић, В. Танасковић, Д. – Вукмировић, Д. – Лађевић, П. 2014. *Етноконфесионални и језички мозаик Србије* – Попис становништва, домаћинства и станова 2011. Београд: Републици Србији.

<http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/Popis2011/Etnomozaik.pdf>